

11. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України. – Незалежний культурологічний часопис «І», 28/2003.
12. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa, 1992.
13. Павликовський Ю. Земельна справа у Східній Галичині (короткий історичний і економічний огляд земельного питання та сучасний його стан). – Львів, 1922.
14. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983.

Охрименко О.С.

Западноукраинские земли в 1920-1939 гг.

Аграрная политика и положение украинского населения в составе Польши.

В статье освещены положение западноукраинских земель в послевоенный период, раскрыта сущность аграрной политики и положение украинского населения в составе Польши. А также проанализированы основные проблемы крестьянства Западной Украины в 20-30 годах XX века.

Ключевые слова: Западная Украина, Польша, крестьянство, аграрная политика, сельское хозяйство, население.

Okhrimenko O.S.

Western Ukraine in 1920-1939.

Agricultural policy and the position of the Ukrainian population in the part of Poland.

The article deals with the position of the western Ukrainian lands in the post-war period, the essence of agrarian policy and the position of the Ukrainian population in Poland. And also analyzed the main problems of the peasantry of Western Ukraine in 20-30 years of the 20th century.

Keywords: Western Ukraine, Poland, peasants, agricultural policy, agriculture, population.

УДК 37:63 "18-19" (477)

Живора С.М., Васильєва Н.В.

АГРАРНА ОСВІТА В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (кінець XIX – 1950-ті рр.)

На прикладі діяльності сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту (1898 – 1921 рр.) і голосіївських інститутів (1920-50-ті рр.), розглядаються особливості становлення і функціонування системи аграрної освіти в Наддніпрянській Україні.

Ключові слова: аграрна освіта, сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту, голосіївські інститути, Українська сільськогосподарська академія.

Кінець XIX ст. в Російській імперії характеризувався інтенсивним зростанням промисловості, а також на багатій чорноземами Україні сільсько-господарської галузі. Цей процес потребував забезпечення економічного виробництва відповідними фахівцями, тому 11 березня 1897 р. імператору Росії Миколі II було подано доповідну записку про необхідність створення у Києві політехнічного інституту. 30 січня 1898 р. відбулося «височайшее» повеління «відкрити перші курси політехнічного інституту в Києві з осені поточного року в тимчасовому приміщенні та призначити директором і викладачем цього інституту таємного радника Віктора Кирпичова» [1].

Згідно з опублікованим 8 червня 1898 р. положенням, Київський політехнічний інститут імператора Олександра II вважався вищим навчальним закладом, який ставив за мету надавати його студентам технічну освіту і мав чотири відділення: інженерне, механічне, хімічне та сільськогосподарське [2].

Київський політехнічний став першим у Російській імперії багатопрофільним вузом. Фактично інститут представляв собою поєднання трьох навчальних

закладів, які відповідали технологічному, сільськогосподарському та залізнично-транспортному інститутам. Положення про інститут визначало строк навчання у вузі – чотири роки (вісім семестрів).

Саме сільськогосподарське відділення стало основою формування сільгоспвузу, який став основою для становлення Української сільськогосподарської академії – нині Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) – флагмана аграрної освіти в Україні, одного із провідних вузів аграрного профілю у світі. Воно готувало фахівців зі спеціальностей: часткове землеробство, пов'язане з вивченням сільськогосподарських машин і знарядь; часткова зоотехнія; сільськогосподарська економіка і статистика; енциклопедія ліпних наук.

На сільськогосподарському відділенні читалися такі дисципліни: богословіє, фізика, хімія, елементарна механіка, сільськогосподарська метеорологія, геологія, ботаніка, зоологія, геодезія, механіка щодо сільського господарства, будівельне мистецтво стосовно сільського господарства, землеробство, зоотехнія, політична економія, сільськогосподарська економія і статистика, енциклопедія лісних наук, сільськогосподарська технологія, ветеринарія, садівництво та городництво. Навчання супроводжувалося практичними заняттями в навчально-допоміжних кабінетах та господарствах, таких як маєток «Затіш'є» (біля 600 дес. землі), створений 1902 р. у Козелецькому повіті Чернігівської губернії. Для бажаючих пропонувалися іноземні мови, зокрема, німецька, французька та англійська. Термін навчання був чотири роки або вісім семестрів.

Для роботи на сільськогосподарському відділенні В.Л. Кирпичов запросив відомих вчених, які в різний час працювали у відомих вищих навчальних закладах Російської імперії, включаючи і аграрного профілю. Зокрема, тут стали працювати Є.П. Вотчал, П.Р. Сльозкін, М.П. Чирвинський, Ю.М. Вагнер, В.В. Колкунов, які завідували відповідними кафедрами: землеробства, зоотехнії та зоології, активно поєднували педагогічну і наукову роботу. До інституту запросили спеціаліста у галузі сільськогосподарської техніки К.Г. Шіндлера. Саме вони ініціювали створення в інституті спеціалізованих учбових кабінетів. Почесним членом КПІ і лектором на сільськогосподарському відділенні був відомий професор імператорського Московського університету К.І. Тимірязев.

Першим деканом став магістр сільського господарства, дійсний статський радник, заслужений професор і завідувач кафедри зоотехнії Микола Петрович Чирвинський, здобутки якого увійшло у скарбницю вітчизняної науки. До речі, цей вчений у 1905 р. після відновлення автономії ВНЗ став першим виборним директором КПІ. У 1908 р. деканом обрали магістра землеробства, ординарного професора, видатного вченого-агронома Петра Родіоновича Сльозкіна, який для студентів агрономічного відділення читав курс лекцій із загального землеробства.

Підвалиною сільськогосподарського відділення КПІ стали ботанічна й зоологічна лабораторії, зоологічний музей, лабораторії та кабінети часткового і загального землеробства, часткової й загальної зоотехнії, станція випробування сільськогосподарських машин тощо.

Одну з найбільших у країні ботанічних лабораторій створив професор Євген Пилипович Вотчал, якого запросили на роботу в КПІ за пропозицією К.І. Тимірязєва. Маючи багатий досвід роботи у фітофізіологічних лабораторіях Московського університету, Петровської землеробської і лісової академії, Варшавського університету, ґрунтовно ознайомившись з організацією роботи лабораторій, дослідних станцій Відня, Інсбрука, Цюриха, Берна, Гейдельберга, Галле, Берліна, Є.П. Вотчал уже з перших років існування лабораторії перетворив її у центр еколого-фізіологічних досліджень.

Д.І. Менделєєв у 1903 р. у доповідній записці С.Ю. Вітте підкреслив: «Можу

сміливо сказати при цьому, що я бачив більшість кращих лабораторій Західної Європи, не кажучи вже про російські лабораторії вищих навчальних закладів, і вважаю, що лабораторії, кабінети й майстерні Київського політехнікуму виділяються між мною баченими не тільки сучасністю і багатством забезпечення, але й обширністю і досконалістю пристроїв, призначених для студентських вправ, що особливо знаменно» [3].

Характерно, що провідні вчені сільськогосподарського відділення КПІ вважали, що навчальний процес повинен поєднуватися з науковою роботою. Ця теза втілена у судження Є. Вотчала: *викладати може тільки той, хто сам працює у науці.*

Тривалий час (1902–1919) кафедрою часткового землеробства КПІ (насіннезнавство, вивчення біології і культури сільськогосподарських рослин) завідував П.Р. Сльозкін. Він є автором «Сільськогосподарського календаря», який видавався у 1912-1914 рр. і користувався широкою популярністю у Росії.

Науково-дослідну і педагогічну роботу лабораторії загального землеробства (механічний обробіток ґрунтів, їх удобрення, ґрунтознавство і луківництво тощо) у 1902–1911 рр. спрямовував О.В. Ключаров. Водночас він читав лекції з ґрунтознавства та лісівництва. У 1912–1920 рр. лабораторією загального землеробства керував інший відомий учений – В.В. Колкунов. У 1905–1907 рр. він опублікував першу і другу частини фундаментальної праці «До питання про створення посухостійких раскультурних рослин», яка послужила могутнім поштовхом до створення нового напрямку селекції щодо посухостійкості.

З 1898 по 1915 р. за сумісництвом працював у КПІ проф. Київського університету С.Г. Навашин. У цей час він закінчив ряд досліджень процесу запліднення в однодольних і дводольних рослин, що привело вченого до відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин і принесло йому світову славу. За видатні заслуги С.Г. Навашин був обраний почесним членом 20 академій і наукових товариств світу. На сільськогосподарському відділенні КПІ він читав курси «Морфологія і систематика рослин», «Рослинні паразити», «Експериментальне вчення про спадковість».

Значний внесок у розвиток зоології та фізіології тварин зробив проф. М.Ф. Кащенко, який заснував акліматизаційний розсадник рослин у Києві (1913) і керував ним до кінця свого життя (1935). Разом із проф. В.О. Караваєвим він організував Зоологічний музей ВУАН і був його директором (1919-1926).

У 1903–1916 рр. сільськогосподарське відділення КПІ підготувало 639 фахівців. Студенти, які успішно складали випускні іспити і одержували звання вченого-агронома, мали право працювати у поміщицьких господарствах, сільськогосподарських товариствах, науково-дослідних станціях, кооперативах, показовій роботі серед хліборобського населення, завідувати фермами, займати посади на державній службі, носити встановлений для них знак особливого зразка.

Аналіз праць викладачів сільськогосподарського відділення КПІ дає підставу твердити, що вони приділяли значну увагу питанню визначення ефективних форм господарювання в аграрному секторі. Також підтримали столипінську аграрну реформу, здійснення якої мало забезпечити утвердження приватної власності на землю на хутірській основі. Водночас розроблялися рекомендації щодо вдосконалення форм господарювання в поміщицьких маєтках.

Характерною рисою провідних учених і педагогів сільськогосподарського відділення КПІ були не тільки високий професіоналізм і прагнення закласти фундамент наукових знань про сільське господарство, а й всебічна гуманітарна підготовка, широта кругозору інтересів. Знання іноземних мов було природним, обізнаність з музикою, літературою, театром, живописом – необхідним. Читання лекцій вважалося справою честі кожного дослідника і педагога найвищого рівня.

Кількість випускників сільськогосподарського відділення (1903 – 1916 рр.) [4]

Рік	Кількість	Рік	Кількість	Рік	Кількість
1903	32	1908	40	1913	57
1904	49	1909	44	1914	76
1905	4	1910	52	1915	31
1906	32	1911	44	1916	16
1907	77	1912	74		
Всього:		639 осіб			

У 1915–1917 рр. КПІ, як і ряд інших вузів, не функціонував. Навчання у вузі відновилося у 1918 р. На 1 червня на сільськогосподарському відділенні навчалось 297 студентів, закінчили – 15, вибуло 122 (із них 112 – із-за неможливості платити за навчання). Осінню 1918 р. було прийнято 132 студента назад, і ще 214 особи – вільні слухачі.

Головою правління ради факультету у 1918-1920 рр. був відомий проф. В.В. Колкунов, заступником – проф. П.Є. Вотчал, деканом – шанований у наукових колах проф. зоології М.Ф. Кащенко.

У період національно-визвольних змагань робилися спроби заснувати в Києві Ветеринарний інститут (1918 р.). Осередком для попереднього вивчення цієї справи було Українське Товариство Ветеринарних Лікарів. Товариство доручило проф. О. Пучківському скласти відповідну доповідь, а незалежно від цього налагодило постійний контакт з Комісією по справах вищої освіти при Міністерстві Народної Освіти (уряд гетьманату П. Скоропадського). Доповідь проф. С. Пучківського «Соображение по вопросу об открытии на Украине нового ветеринарного института», надіслана поштою й викладена на 19 сторінках рукописного тексту, розглядалася у Товаристві 29 серпня 1918 р. (зі спогадів проф. А.К. Скороходька) [5]. Київ стояв на порозі відкриття нового навчального закладу, але політична завірюха відклала цей процес у часі.

У цей же період урядом Української Народної Республіки (доба Директорії) був підготовлений закон про «Київську сільськогосподарську академію» — державну вищу школу з підпорядкуванням Міністерству земельних справ. Цей закон передбачав створення шести факультетів: агрономічного, лісового, межового, ветеринарного, інженерного, економічного, які поділялися на відділення [6]. Проте труднощі, породжені війною, не дали можливості втілити цей задум у життя.

У перший період існування радянської влади в існуючих та новостворюваних навчальних і наукових закладах працювали педагоги та вчені старої генерації. Вони прагнули зробити свій внесок у вирішення проблем відбудови та подальшого розвитку економіки, в тому числі аграрного сектору. Серед першочергових якнайшвидшого вирішення вимагала проблема підготовки сільськогосподарських кадрів – висококваліфікованих спеціалістів, насамперед агрономів.

Протягом 1920-х рр. в Україні значно розширилася мережа навчальних закладів аграрного профілю. Старші класи сільськогосподарських шкіл стали відповідними технікумами. На базі сільськогосподарських, агрономічних відділів були створені самостійні інститути.

У 1920-ті рр. в Україні вже були такі сільськогосподарської інститути: 1) Київський сільськогосподарський інститут (на базі сільськогосподарського відділення КПІ); 2) Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут, базою якого став сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського університету;

3) Одеський сільськогосподарський інститут, базою якого став сільськогосподарський відділ Одеського політехнічного інституту; 4) Харківський ветеринарний інститут; 5) Харківський сільськогосподарський інститут, який утворено на базі агрономічного відділу Харківського університету, 6) Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут, 7) Полтавський сільськогосподарський інститут.

Щодо сільськогосподарських технікумів, то всі вони виникали на базі колишніх вищих сільськогосподарських шкіл (їх було 6) та на базі колишніх нижчих сільськогосподарських шкіл (їх було 54), з числа найбагатших і найкраще обладнаних. «Решту нижчих сільськогосподарських шкіл переформовано на профшколи звичайного типу» [7].

Студентами вказаних навчальних закладів були в основному вихідці із селян. Своєрідним був і їх національний склад. Серед студентів сільськогосподарських інститутів українці становили 73,6 %, росіяни – 11,7 %, євреї – 7,6 %, поляки – 3,1 %, німці – 2,1 %; інші національності – 1,9 %, а у технікумах – відповідно 83,1 %; 4,3 %; 7,7 %; 2,0 %; 0,6 %; 2,3 % [8].

Навесні 1921 р. КПІ знову запрацював Київський політехнічний інститут, і в ньому на агрономічному факультеті уже навчалося 194 студенти. По завершенні 1921-1922 навч. року 75 чоловік стали його випускниками. Очолював факультет доцент І.М. Щоголів (1921-1931).

Постановою Головного комітету професійної і спеціально-наукової освіти Наркомпросу УСРР від 1 вересня 1922 р. агрономічний факультет був перетворений у Сільськогосподарський інститут ім. Х. Раковського (КСГІ), який з 1923 р. став самостійним вищим навчальним закладом. У 1922 р. до Інституту було зараховано 510 осіб, серед яких 138 робітників, 111 селян, 261 представник трудової інтелігенції та радянських службовців.

Таблиця 2

Кількість випускників сільськогосподарського відділення (1917 – 1923 рр.) [9]

Рік	Кількість	Рік	Кількість
1917	18	1921	0
1918	13	1922	15
1919	12	1923	75 (прискорений випуск)
1920	5		

КСГІ очолювали В.Ф. Бобров (1922-1923), І.І. Касьяненко (1923-1924), П.В. Чалий (1924-1926), Г.С. Мазуркевич (1926-1930), М.І. Дмитрієв (1930-1931). Інститут поступово розширювався, і в 1930 р. до його складу входило вже декілька факультетів та підрозділів: організації сільського господарства з 1927 р. (готував агрономів-організаторів, декан — проф. І.М. Щоголів з 1923 по 1936 рр.); лісо-інженерний з 1925 р. (декан — проф. Є.В. Алексєєв); агропедагогічне відділення з 1924 р. (готувало агрономів-педагогів, зав. відділенням — проф. І.М. Стойкевич); механізації сільського господарства, створений у 1929 р. на базі відділу сільськогосподарського машинобудівництва Білоцерківського політехнікуму, переведеного до КСГІ (декан — проф. В.А. Нерехтський); агрохімії і ґрунтознавства (декан — доцент З.К. Лісовий); меліоративно-гідротехнічний з 1924 р. (декан — доцент Ф. Тесленко); культурно-технічний з 1928 р. (декан — проф. О.О. Табенецький); робітничий факультет (декан — доцент Б.Н. Шведов; відкритий 19 травня 1921 р.); землевпорядкування з 1924 р. (декан — проф. М.М. Гершонон); зоотехнічний з 1923 р. (декан — проф. В.П. Устьянцев); навчальні господарства та випробувальні

станції. До 1929-30 навч. року на факультетах діяли предметні комісії, які здійснювали навчально-методичну роботу, з 1930 р. їх функції перейшли до кафедр.

У складі КГСІ функціонувало 7 кафедр: хліборобства (завідувач, проф. Колкунов В.В.), скотарства (проф. Устьянцев В.П.), ґрунтознавства (проф. Левченко Ф.І.), сільськогосподарської економіки (проф. Веселовський С.Ф.), сільськогосподарської епізоотології (доцент Щоголів І.М.), сільськогосподарської технології (проф. Кухаренко І.А.), сільськогосподарської ботаніки (проф. Яната О.А.). В інституті працювали біологічні групи – фізіології і мікробіології (акад. Вотчал Є.П.), зоології (проф. Лебедєв О.Г.) і ветеринарії (проф. Павловський К.І.).

У 1923–1925 рр. введено ряд нових предметів, зокрема сільськогосподарська кооперація і колективізація, землеустрій, земельна політика й законодавство, державні та громадські заходи щодо поліпшення хліборобства, варіаційна статистика.

З 1922 р. у розпорядженні КСГІ передається маєток «Хутір Грушки» з дослідним полем у районі «Караваєвих дач» (29 дес. землі). У 1922–1924 рр. КСГІ були передані маєток «Глибока долина» в Переяславському районі на Київщині (439 дес. орних земель) та Верховенський комбінат з агрошколою (площа 530 дес.) у Бердичевській окрузі та Сквирському повіті, де провадилися дослідницька і навчально-практична роботи. З 1926 р. функціонує Голосіївська агробаза, загальною площею 1300 дес. На поч. 1930-х рр. вказані навчально-виробничі господарства були передані іншим організаціям й реорганізовані, а у КСГІ було створено учбово-дослідне господарство, до якого увійшли хутори «Руський», «Теремки», «Червоний трактор». Господарству належало 300 га орних земель. У 1941 р. в «Теремках» були молочно-товарна ферма (100 голів), свиноферма (130 голів), пасіка (100 вуликів), у ставках розводили рибу. Студенти проходили тут навчальну практику: вирощували зернові культури, займалися садівництвом, городництвом, бджільництвом. У 1923 р. з ініціативи лісничого П.Ф.Круг-Веселовського у Голосієво закладено дендрологічний сад (24,5 га), поповнений у 1928 р. дендрарієм (9,5 га) та дендропарком (15 га).

У 1928 р., коли відзначалося 25-річчя створення сільськогосподарського відділення, в КСГІ було п'ять факультетів (організації сільського господарства, лісоінженерний, землевпорядний, інженерно-меліоративний, культурно-технічний), вищі трьох триместрові педагогічні курси та робфак. В інституті навчалися 1717 студентів.

У 1928 р. в інституті відбувся перший випуск за радянської доби. Серед 375 випускників, в тому числі 148 агрономів-організаторів сільського господарства, 67 лісових інженерів, 33 землевпорядників, 92 меліораторів, 35 агрономів культур-техніків [10].

У 1929 р. в КСГІ утворено факультет механізації сільського господарства. У 1932 р. – факультет електрифікації сільського господарства, засновником якого був проф. С.І. Іноземцев.

У 1920-х рр. уряд України приділяв значну увагу створенню матеріально-технічної бази для функціонування вузів сільськогосподарського профілю. 8 лютого 1926 р. колегія РНК УСРР прийняла постанову про будівництво в Голосієво приміщень для сільськогосподарського інституту, і в першу чергу приміщення для лісоінженерного факультету. Відповідно до цієї постанови президія Київського окрвиконкому 17 лютого 1926 р. ухвалила «Передати Голосіївську агробазу в користування Київському сільськогосподарському інституту для будівництва там лісового факультету» [11].

Після завершення основних об'єктів навчального, побутового і культурного призначення голосіївські вузи мали у своєму розпорядженні просторі навчальні

корпуси. Водночас були збудовані студентські гуртожитки та багатоквартирні житлові будинки для професорсько-викладацького складу.

У 1920-ті рр. Київ стає центром деревообробної промисловості Радянської України. Завдяки зусиллям Є.В. Алексеєва, який у цей час працював у Київському губвиконкомі, вдалося відкрити у 1923 р. при КСГП лісове відділення, з 1924 р. – лісовий, а з 1925 р. – лісоінженерний факультет. Професор Алексеєв Є.В. обійняв посаду декана. На факультеті готувалися: лісоінженери; інженери-технологи лісохімічної та целюлозної промисловості (з 1928 р.); інженери-лісоводи по експлуатації та транспорту лісу (з 1929 р.).

У вересні 1930 р., за рішенням уряду України відбулося об'єднання лісового факультету ХСГП і лісоінженерного факультету КСГП і на їх основі утворився Український-Київський лісотехнічний інститут [12], директорами якого були: В.С. Кулібаба (1930-1932), А.П. Ліждвой (1932-1937), А.Г. Солдатов (1937-1940), С.О. Максимов (1940-1941), І.М. Житов (1944-1946), В.А. Шевченко (1946-1949), І.М. Шитов (1949-1954).

До складу ЛТІ входили такі факультети: лісоінженерий з лісовим, лісо-експлуатаційним, лісоекономічним відділеннями; лісотехнологічний з відділеннями механічної обробки деревини, лісохімічним, механізації і транспорту лісової промисловості (з 1932 р.); 1934 р. відкрили лісомеліоративний факультет. У 1936 р. він трансформувався в Київський лісогосподарський інститут (КЛГП) з одним лісогосподарським факультетом (22 кафедри), в якому навчалось близько 650 студентів, працювало 85 викладачів, серед яких було 12 професорів (8 – із науковим ступенем доктора наук) та 19 доцентів.

Значний внесок в організацію цього інституту, у розвиток лісової освіти й науки зробили такі вчені й керівники, як професори Г.М. Висоцький та Є.В. Алексеєв. Вони вели плідну наукову роботу з лісової екології, полезахисного лісорозведення, яку успішно продовжували академік АН УРСР П.С. Погребняк, професор Д.Д. Лавриненко.

27 вересня 1920 р. Управління вищими школами Києва ухвалює постанову про заснування при КПІ ветеринарного факультету. До складу організаційної комісії, покликаний втілити в життя цю постанову, входили професори В.К. Ліндеман, В.В. Колкунов, Є.П. Вотчал, В.П. Устьянцев. Комісія оповістила про прийом заяв з 12 жовтня та початок занять з 15 листопада. У грудні до складу комісії обрано завідувача ветвідділу губземвідділу Київщини А.К. Скороходька та ветлікаря С.Ю. Ярослава. У 1921 р. завдяки наполегливості старшого ветеринарного лікаря Київського губземвідділу А.К. Скороходька та начальника ветеринарного управління Київського військового округу В.І. Стелецького ветеринарний факультет реорганізується у Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут (КВЗІ) з двома факультетами: ветеринарним та зоотехнічним (з 1922 р.). Комісію від Міністерства народної освіти з організації КВЗІ у 1920-1921 рр. очолював академік В.І. Вернадський. Постанова Наркомату освіти від 10 червня 1921 р. під № 3449 утвердила самостійність КВЗІ з українською мовою викладання та перевела його на новий Статут. У 1922 р. КВЗІ було передано міську ветеринарну лікарню в с. Грузьке (під Києвом) площею 220 дес. землі, у 1923 р. – зоотехнічну базу в с. Куренівка та господарство в с. Кошляки Білоцерківського району площею 302 дес. землі.

У 1930 р. від КВЗІ відокремився Київський ветеринарний інститут. Його керівники: В.К. Ліндеман (1921), Ф.З. Омельченко (1922-1924), А.К. Скороходько (1924-1927), А.П. Любченко (1927-1937), Р.В. Пряжко (1938-1941), С.Ю. Ярослав (1943), П.М. Жованик (1944), І.О. Мойсеєнко (1944-1945), І.О. Поваженко (1946-1947), В.М. Лемішко (1947-1956), Ю.Г. Шматок (1956-1957).

На жаль у 1930 р. голосіївські інститути були розділені на цілу низку галузевих дрібних інститутів. Це відбулося тому, що у вищому державному та

партійному керівництві взяли гору прихильники гасла «Хай живе вузька спеціалізація», і в 1930-1934 рр. КГСІ не існувало.

Відповідно до постанови РНК УСРР від 12 липня 1930 р. «Про реорганізацію вузів і передачу їх у відання відповідних наркоматів» восени 1930 р. на базі факультетів КСП, КВЗІ функціонували такі самостійні інститути: 1) *агроінженерний інститут цукрової промисловості* (1930-1931 рр.), який був приєднаний в подальшому як факультет до Білоцерківського сільськогосподарського інституту; 2) *агрохімічний інститут* (1931-1934 рр.) – у 1931 р. для КАХІ було завершено будівництво другого корпусу (арх. Д.М. Дяченко); 3) *агроекономічний інститут*; 4) *агрпедагогічний інститут* (1930-1932 рр.) – згодом увійшов до складу Київського педагогічного інституту; 5) *ветеринарний інститут* (з 1957 р. у складі УСГА); 6) *гідромеліоративний інститут* (переведений до м. Рівне); 7) *зоотехнічний інститут* (1930-1934 рр.) – знаходився у сучасному третьому корпусі, приєднався як факультет до Дніпропетровського сільськогосподарського інституту; 8) *інженерно-економічний сільськогосподарський інститут* (1930-1934 рр.); 9) *лісотехнічний інститут* (з 1954 р. у складі УСГА); 10) *інститут механізації та електрифікації сільського господарства* у складі двох факультетів: механізації сільського господарства та електрифікації сільського господарства (з 1932 р.). У 1932 р. при інституті була відкрита аспірантура. Функціонував науково-дослідний відділ, який виконував замовлення для промисловості і сільськогосподарського будівництва [13].

У кінці 1934 р. директор Київського агрохімічного інституту Миронівський І.С. домігся повернення назви «Київський сільськогосподарський інститут», після чого подав у Держкомзем обґрунтування про доцільність об'єднання голосіївських інститутів в єдину структуру. За таку ініціативу був виключений з партії та звільнений з посади, у 1937 р. репресований, а 9 квітня 1938 р. страчений й похований у братській могилі в Биковні (реабілітований у 1965 р.). І тільки у другій половині 1935 р. частина Голосіївських інститутів була приєднана до КСП.

Директором КСП протягом 1934-35 рр. був Самокіш С.О., Матюха С.С. у 1935 р. (репресований у 1936 р.), у 1936-37 рр. – Жихарев П.Г. (репресований у 1937 р.), деякий період у 1937 р. посаду директора обіймав Гірко Г.А., а також Ведмідь М.П. у 1937-38 рр. (підлягав репресіям у 1938 р.), 1938 р. – Сульженко К.Г., Долгополов Т.С. – 1938-41 рр., а також 1944-52 рр.

У 1939-40 рр. було зведено навчальний корпус для факультету механізації сільського господарства, де розмістилося 11 спеціальних лабораторій та механічна майстерня.

У 1940 р. КГСІ налічував 1250 студентів, які навчалися на чотирьох факультетах: агрономічному, агрохімії та ґрунтознавства, механізації сільського господарства, електрифікації сільського господарства, заочному відділенні за спеціальностями агрономія, механізація сільського господарства. До структури інституту входило навчально-дослідне господарство «Голосієво» (директор С.П. Бондаренко).

Знаменною віхою в розвитку селекції та ключових прийомів агротехніки плодових культур стало утворення в 1930 р. на базі колишнього монастиря Китаївської пустині Інституту садівництва, а вже в 1931 р. почала формуватись і мережа регіональних дослідних станцій. Історія селекції рослин в Україні не перестає бути предметом підвищеного інтересу все нових і нових поколінь учених, адже підходи, думки і висновки колишніх селекціонерів не втрачають і нині своєї актуальності [14].

У передвоєнний період в КСП сформувався високопрофесійний професорсько-викладацький склад, який налічував 139 чоловік, у тому числі

професорів, докторів наук – 6, професорів, кандидатів наук – 14, доцентів – 48, старших викладачів – 19, асистентів – 52.

В роки війни Київський лісогосподарський інститут був евакуйований до м. Воронежа, а пізніше – до м. Советська Кіровської області. Майно й обладнання у м. Воронежі пропало, а викладачі та студенти, що прибули до м. Советська, почали працювати й навчатися в евакуйованому сюди Брянському лісогосподарському інституті [15].

Київський ветеринарний інститут евакуювався до м. Свердловська (250 студентів та викладачів) й функціонував на правах ветеринарного факультету Свердловського сільськогосподарського інституту. Випускниками протягом цього періоду стало 276 ветеринарних лікарів. На посадах професорів Свердловського СГІ працювали М.П. Вашетко, С.Ю. Ярослав, П.М. Лемішко (зав. кафедрою), В.В. Нікольський (зав. кафедрою), доцентами – С.В. Баженов, О.Г. Безносенко, К.І. Дмитрієв, М.М. Синицький, М.А. Кравченко (зав. кафедрою), Р.С. Чеботарьов (зав. кафедрою), викладачами – П.О. Осінський, М.М. Осьмакова, Ю.Б. Ратнер, ст. лаборантом – М.К. Білецька, співробітниками інституту стали З.П. Ковальчук, В.Д. Ференець [16].

26 липня 1941 р. дирекція КСГІ одержала розпорядження Наркомзему УРСР почати евакуацію інституту до столиці Казахської РСР м. Алма-Ати, де інститут об'єднався з Казахським сільськогосподарським інститутом. Евакуювалися 6 професорів, 29 доцентів і викладачів, 5 аспірантів та 356 студентів старших курсів. Частина з них пізніше добровільно пішла на фронт, а 295 юнаків і дівчат у 1942-1943 рр. одержали диплом інженерів-механіків, агрономів, інженерів-електриків, агрохіміків. 40 випускників були направлені на оборонні заводи, 18 інженерів-механіків – в Академію моторизації і механізації РСЧА, 14 агрономів і агрохіміків зараховані до військової Академії хімічного захисту, 9 чоловік відрядили у військові училища, решта одержала призначення для роботи на різних ділянках сільського господарства Казахстану [17].

У архіві Казахського національного аграрного університету зберігаються матеріали про КСГІ в евакуації: заяви про зарахування на відповідні посади кафедр викладачів КСГІ та накази про зарахування контингенту студентів КСГІ до КазСГІ. Так, згідно наказу № 224 по КСГІ від 13 вересня 1941 р. до м. Алма-Ата додатково відряджено наступний професорсько-викладацький склад: доценти А.С. Кореняко, В.Д. Манзон, асистент П.В. Захарчук, ст. викладач Н.А. Шумович; а також директор бібліотеки М.Т. Шкурська (стала зав. відділом бібліотеки КазСГІ), гол. бухгалтер Л.Н. Монозона, керуючий справами ін.-ту В.В. Котюжинський, ст. лаб. кафедри ремонту С.М. Мельничук, лаборант кафедри тваринництва О.Г. Мельничук.

Серед нових викладачів КазСГІ почав працювати член-кор. Академії наук УРСР, завідувач кафедри агрономічної хімії КСГІ з 1923 р., професор Олександр Іванович Душечкін. У КазСГІ він також очолив кафедру агрохімії.

Професор, завідувач кафедри ґрунтознавства КСГІ Михайло Михайлович Годлін працював в воєнні роки в КазСГІ професором кафедри ґрунтознавства.

Член-кореспондент АН УРСР, доктор технічних та сільськогосподарських наук, професор Андрій Овер'янович Василенко в 1928-1930 рр. працював завідувачем кафедри с.-г. машин КСГІ. В КазСГІ він очолив кафедру с.-г. машин.

Кандидат технічних наук, доцент кафедри ремонту тракторів, автомобілів, с.-г. машин Київського сільськогосподарського інституту Й.П. Могильний завідував кафедрою ремонту тракторів і автомобілів Казахського СГІ.

Працювали доцентами КазСГІ Ф.І. Завгородній, В.П. Коваленко, Я.П. Меженний, ст. викладачем – С.Т. Дзюбенко, техноруком учбових майстерень – Шкурський Г.К., продовжувала навчання в аспірантурі КазСГІ М.С. Демченко. Посаду професора КазСГІ зайняв П.Ф. Оксіук.

В евакуації доцент Т.С. Долгополов, директор КСГІ з 1938 р., очолював Таджикиський сільськогосподарський інститут, проф. А.Г. Михаловський був головою секції плідівництва Казахського філіалу ВАСГНІЛ, доцент І.Л. Колоша працював старшим науковим співробітником Казахського інституту землеробства і головним агрономом Наркомзему Казахської РСР, старшим науковим співробітником Казахського інституту землеробства працював Б.М. Подоліч. Старші наукові співробітники Казахського НДІ економіки – Ю.П. Манойленко, К.О. Сироцинський. Очолив сільськогосподарський технікум в Удмуртській АРСР Г.О. Каблучко, М.Д. Рижутін – директор Сталінградського СГІ, П.Д. Пшеничний (ректор вузу у 1954-1957 рр.) став на чолі Башкірського СГІ. Однією із лабораторій Башкірської селекційної станції завідував С.І. Лебедев (ректор вузу у 1959-1962 рр.). Завідувачем відділу тваринництва Тадж. РСР працював М.М. Колесник.

Доцентом Ташкентського технологічного інституту працював В.Л. Костін; зав. відділом НДІ м. Ташкент – М.О. Бесєднов, зав. відділом АН УРСР (Уфа) – П.А. Власюк (в майбутньому президент УАСГН у 1957-1962 рр.). Співробітником НДІ землеробства у м. Джамбул став П.В. Захарчук. С.О. Золотарьов – проф. Хабаровського інституту залізничного транспорту. У Московському інституті механізації сільськогосподарства працював проф. В.С. Крамаров (ректор вузу у 1957-1959 рр.). Очолював одну із кафедр Куйбишевського СГІ Б.И. Логінов, а проф. В.В. Поварніцин – кафедру Сибірського ЛТІ. В Уральському індустріальному інституті працював доцент С.В. Розов. О.П. Любченко став директором школи № 23 у м. Ашхабаді, а Т.М. Незнамова працювала вчителькою середньої школи № 1 у м. Чита.

Начальником управління Наркомзему УРСР, яке евакуювали до м. Саратов, став І.І. Басов. Насінневою лабораторією Ставропольського краю завідував Л.М. Бахто, науковими лабораторіями Уралмашу – М.П. Браун, Б.І. Костецький, інженер лабораторії металознавства Уралмашу – В.С. Божко, технічним бюро Ташкентського індустріального інституту завідувала Г.Д. Кремінська, бухгалтером дослідної станції у Алтайському краї працювала Н.Є. Дзевенко, бухгалтером Самаркандського кінного заводу – Е.І. Лозова

Ветлікарню у м. Наманган завідував І.В. Бородиня, а М.І. Горбань став начальником ветслужби Наркомзему УРСР (м. Саратов). Бригадиром у колгоспах Саратовської області працювала Г.Є. Буркацька, агрономом Білоярського радгоспу Свердловської області – Л.Я. Дудник, трактористом Бурлінської МТС Західно-Казахстанської області – І.В. Карпов, інженером проектного управління деревообробного підприємства у м. Алма-Ата – В.В. Коваленко, диспетчером Казанської залізниці – В.І. Мойсеєнко, головним зоотехніком тресту радгоспів у м. Саратові – Ф.І. Очеретько, директором тресту радгоспів Кустанайської області – М.С. Співак, начальником відділу тваринництва Чкаловського облземуправління – М.І. Пилипенко, головним лікарем райлікарні Самаркандської області – К.Д. Хосідман, головним зоотехніком райземвідділу у Саратовській області – Ю.Г. Шматок, бригадиром колгоспу, потім радгоспу у Сталінградській області – О.Ф. Штепа, головним агрономом Яготинського райземвідділу (з 1943 р.) – О.Г. Яворський, токарем заводу № 145 у м. Куйбишеві – М.І. Гордієнко, інженером нафтового промислу у м. Бугуруслан – О.Д. Краверс, заступником начальника золотокопальні у Магаданській області – Г.В. Ларін, майстром заводу № 76 у Свердловській області – В.А. Михаловський, техніком-плановиком заводу № 235 у м. Удмуртську – П.М. Рогоза, технологом заводу № 726 у м. Нижньо-Усетську – Л.О. Салганська, слюсарем військового заводу у м. Саратові – В.В. Юрчишин, головним агрономом Наркомзему Киргизії став А.І. Зражевський, до роботи на заводі № 2 у м. Урюпінську приступила З.В. Новицька, інспектувала кадри залізничних шкіл Турксіб у М.А. Шитова.

За героїзм, проявлений у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр., понад 1100 викладачів, співробітників і студентів нагороджено орденами і медалями.

Семеро осіб (один посмертно) мають найвище звання Героя Радянського Союзу, двоє – повні кавалери ордена Слави. За самовіддану працю в роки війни нагороджені орденами і медалями 35 професорів та викладачів КСГІ, 81 осіб навчально-допоміжного та адміністративно-господарського персоналу, 14 студентів. Найвищими урядовими нагородами відзначені П.А. Власюк, П.А. Гірко, М.М. Годлін, М.Ф. Гулий, В.М. Кияниця, С.І. Лебедєв, А.Г. Михаловський, О.М. Пеніонжко, І.О. Поваженко, О.Н. Пономаренко, І.Ю. Русанов, М.С. Співак та ін. [18]

У повоєнні роки в Голосіївських ВНЗ працювало понад 300 учасників бойових дій, які зробили неоцінений вклад в організацію навчальної, наукової та виховної роботи, відбудову інститутів. Сьогодні їх, на жаль, залишилися одиниці.

У квітні 1944 р. КСГІ і КЛГІ відновили свою роботу в м. Києві.

Сільськогосподарський інститут очолювали проф. Т.С. Долгополов (1938-1941, 1944-1952) та доцент В.Ф. Пересипкін (1952-1954). До початку 1945-1946 н.р. відновили своє функціонування чотири існуючі до цього часу факультети, а також було створено новий п'ятий факультет – плодоовочевий (1945 р.). Було налагоджено роботу 33 кафедр, 64 лабораторій і кабінетів та навчально-дослідного господарства. У післявоєнний період спостерігається збільшення кількості абітурієнтів, що мають стаж практичної роботи та демобілізовані із армії. На той час в інституті навчалось 1200 студентів, зокрема 272 учасника бойових дій.

Видатною подією в житті голосіївських вузів було відзначення восени 1948 р. піввікового ювілею Київського сільськогосподарського інституту. За успіхи у підготовці кадрів для сільського господарства та у зв'язку з його 50-річчям КСГІ був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. 26 співробітників за сумлінну працю були відзначені орденами і медалями. Ордени Леніна одержали директор інституту Т.С. Долгополов, акад. АН УРСР О.І. Душечкін, проф. М.М. Годлін.

За 50 років (1898-1948 рр.) вуз підготував понад 4 тис. спеціалістів, в тому числі за роки радянської влади – 3250. В його стінах виросло близько 300 докторів і кандидатів наук.

У березні 1944 р. виконуючим обов'язки директора КЛГІ був І.М. Житов. 3 липня 1944 р. його директором призначили Д.В. Ручкіна, а наприкінці 1945 р. – А.Г. Солдатова, а у травні 1946 р. ним став В.А. Шевченко. У вересні 1947 р. КЛГІ був реорганізований у лісомеліоративний факультет Київського гідромеліоративного інституту.

З 1949 р. в інституті почав діяти факультет механізації технології деревини, у 1954 р. – лісо інженерний. У 1949 р. при КЛГІ було створено Київський філіал Всесоюзного заочного лісотехнічного інституту (директор І.М. Ястребов). У вказані роки директором інституту був І.М. Шутов, саме він підписав акт про передачу інституту до складу Української сільськогосподарської академії.

Ще в кінці 1920-х рр., як засвідчують офіційні документи, Народний Комісаріат Освіти УСРР планував розгорнути КСГІ у Всеукраїнську сільськогосподарську академію, або, як її тоді називали, «Українську Тімірязівку», але суб'єктивні причини і колективізація завадили тоді її створенню [20]. І тільки у 1954 р. (постанова Ради Міністрів СРСР № 1320 від 1 липня 1954 р.) Київський сільськогосподарський інститут об'єднали з Київським лісогосподарським інститутом в один навчальний заклад під назвою Українська сільськогосподарська академія (одним із ініціаторів її створення і в.о. ректора УСГА був доцент В.Ф. Пересипкін), яка відіграла велику роль у подальшій організації сільськогосподарської та лісогосподарської освіти і науки в Україні.

Першим ректором академії став професор П.Д. Пшеничний (1954-1957), відомий вчений в галузі годівлі сільськогосподарських тварин і технології кормів.

У 1950-х рр. УСГА була не тільки одним з головних центрів підготовки кадрів сільського господарства України, а й центром його наукового забезпе-

чення. З ініціативи провідних учених цього навчального закладу Рада Міністрів УРСР 20 грудня 1956 р. прийняла постанову № 1566 про створення Української академії сільськогосподарських наук (УАСГН) [21]. Її першим президентом став академік П.А. Власюк. УСГА увійшла до її структури як учбова частина, а її керівниками були віце-президенти УАСГН професори В.С. Крамаров (1957–1959) і С.І. Лебедев (1959–1962). Учбова частина УАСГН була підпорядкована Президії Академії, а сама Академія перебувала у підпорядкуванні Міністерства сільського господарства УРСР.

Таблиця 3

Кількісний показник студентського складу – випускників сільськогосподарського відділення / агрономічного факультету КПІ та голосіївських вузів (1903 – 1953 рр.) [19]

Роки	Кількість студентів	Роки	Кількість студентів	Роки	Кількість студентів
1903	32	1919-20	5	1935-36	750
1903-04	49	1920-21	0	1936-37	825
1904-05	4	1921-22	15	1937-38	850
1905-06	32	1922-23	75	1938-39	820
1906-07	77	1922-23	263	1939-40	715
1907-08	40	1923-24	597	1940-41	812
1908-09	44	1924-25	754	1941-42	350
1909-10	52	1925-26	700	1942-43	297
1910-11	44	1926-27	823	1943-44	139
1911-12	74	1927-28	833	1944-45	575
1912-13	57	1928-29	812	1945-46	603
1913-14	76	1929-30	720	1946-47	758
1914-15	31	1930-31	697	1947-48	916
1915-16	16	1931-32	750	1948-49	1073
1916-17	18	1932-33	775	1949-50	1166
1917-18	13	1933-34	625	1950-51	1252
1918-19	12	1934-35	612	1951-52	1378

Академія у 1954-1962 рр. діяла у складі 10 факультетів. У 1957 р. на підставі наказу № 222 по Міністерству сільського господарства УРСР до складу УСГА увійшов Київський ветеринарний інститут, на базі якого було утворено два факультети – ветеринарний та зоотехнічний [22]. Усі факультети здійснювали також підготовку фахівців і на заочному відділенні. Кількість студентів на 1 січня 1960 р. становила 2796 осіб стаціонарної форми навчання та 5198 осіб заочної форми навчання.

Протягом короткого часу існування УАСГН професорсько-викладацький склад учбової частини провів значну роботу щодо вдосконалення форм і методів підготовки спеціалістів для сільського господарства і досліджень актуальних проблем господарювання в аграрному секторі України. Результати досліджень проходили апробацію у господарствах учбової частини УАСГН: Митницькій навчально-дослідній агрономічній станції, Боярському, Ворзельському, Голосіївському дослідних господарствах [23]. На 60 кафедрах працювало 450 наукових працівників, з яких: академіків і членів-кореспондентів – 5 осіб,

професорів і докторів наук – 50 осіб, доцентів і кандидатів наук – 225 осіб, старших і молодших наукових співробітників – 25 осіб.

Підготовка наукових кадрів у Академії здійснювалася через аспірантуру. Загальна кількість аспірантів у 1961 р. складала 203 особи, з яких із відривом від виробництва – 114 і без відриву – 89 осіб. У 1963 р. в аспірантурі проходили підготовку 260 осіб, у 1964 р – 318 осіб. Аспірантура Академії із 1917 р. по 1963 р. здійснила підготовку 467 науковців, в тому числі із захистом дисертацій – 435 осіб.

Слід зазначити, що цей нетривалий у часі період функціонування академії в одній структурі з Академією сільськогосподарських наук був одним із найпродуктивніших, оскільки існувала реальна можливість інтеграції освітянської й наукової діяльності, що дало змогу завоювати навчальному закладу славу одного з найкращих вищих навчальних закладів колишнього Радянського Союзу. Це був прообраз потужних навчально-наукових університетських центрів високорозвинених країн Заходу.

Характерно, що Президія УАСГН послідовно відстоювала стратегію розвитку сільського господарства в Україні, яка не завжди збігалася з офіційною. Це стало приводом до прийняття 4 травня 1962 р. Постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про ліквідацію Української академії сільськогосподарських наук і утворення в складі Академії наук УРСР відділу сільськогосподарської науки». Її учбовій частині було повернуто попереднє найменування – Українська ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарська академія (з 25 травня 1962 р. – УСГА) [24]. Під відновленою назвою вищій навчальний заклад аграрного профілю в Україні діяв 30 років. У цей період академію очолювали професори В.Ф. Пересипкін (1962-1968), В.В. Юрчишин (1968-1976), Г.О. Богданов (1976-1979), доцент А.М. Жадан (1979-1984). З 1984 р. Академію (нині – НУБіП України) безмінно очолює академік НАН України і НААН, доктор біологічних наук, професор, Герой України Д.О. Мельничук.

Історія становлення і розвитку системи вищої аграрної освіти в Україні свідчить, що в непростих суспільно-політичних і соціально-економічних умовах кінця XIX – першої половини XX ст. навчальні заклади Наддніпрянщини провели значну роботу по підготовці кваліфікованих спеціалістів для сільського господарства, стали важливим етапом у розвитку української аграрної науки. Їх досвід, традиції важливо і необхідно враховувати в діяльності вузів аграрного профілю в умовах сучасної України.

1. Иллюстрированный сборник материалов по истории возникновения Киевского политехнического института. – Киев, 1914. – С. 56.
2. Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. 18. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
3. Иллюстрированный сборник политехнического института. – К., 1994. – С. 125.
4. ДАК. – Ф.-Р. 308. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 35-36; *Діденко В.В.* Нарис історії Національного аграрного університету. – К.: Аграрна наука, 2008. – С. 23.
5. <http://nubip.edu.ua/node/1165/1>.
6. Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення) / Д.О. Мельничук, М.В. Зубець, Л.Ю. Беренштейн та ін. – К.: НАУ, 2005. – С. 55.
7. *Сірополко С.* Історія освіти в Україні. Український вільний університет (м. Мюнхен; Німеччина). – К.: Наук. думка, 2001. – С. 4–42.
8. Там само. – С. 752.
9. *Діденко В.В.* Вказана праця. – С. 23.
10. *Щоголів І.* Хроніка інститутського життя. Записки Київського сільськогосподарського інституту. 1929. Том IV. – Видання Київського с.-г. інституту, 1929. – С. 263-266.

11. Матеріали до організації Всеукраїнської сільськогосподарської академії в Києві. – Київ, 1926. Вип. 1. – С. 118.
12. Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість / Журнал. – 1985. - № 4.
13. ДАК. – Ф.Р-1331. – Оп. 1. – Спр. 1727. – Арк. 6.
14. Історичні аспекти селекції рослин в Україні / В.Т. Манзюк та ін. Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть: У 4 т. // Редкол.: В.В. Моргун (гол. ред.) та ін. – К.: Логос, 2001. – Т. 2. – С. 11–22.
15. ДАК. – Ф.Р-1073. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 9.
16. ДАК. – Ф.Р-1361. – Оп. 1. – Спр. 571. – Арк. 2.
17. ДАК. – Ф.Р-357. – Оп. 2. – Спр. 64. – Арк. 25; Ф.Р-1331. – Оп. 2. – Спр. 239. – Арк. 2.
18. Діденко В. Вказана праця. – С. 48-50; Кузня сільськогосподарських кадрів. Короткий історичний нарис. – К.: Урожай, 1973. – 68 с.
19. ДАК. – Ф. Р-357. – Оп. 2. – Спр. 64.
20. «Матеріали до організації Всеукраїнської сільсько-господарської академії у Києві». – Фонди музею історії НУБіП України.
21. ЦДАВО України. – Ф.Р-2. – Оп. 9, т. 2. – Спр. 1599. – Арк. 313.
22. ДАК. – Ф.Р-1331. – Оп. 3. – Спр. 397. – Арк. 12.
23. Мельничук Д.О., Беренштейн Л.Ю., Зубець М.В., Коломієць С.С. Історія аграрної освіти в Україні. – К.: Арістей, 2006. – С. 83.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6, ч. III. – Спр. 3451. – Арк. 48-50.

Живора С.М., Васильєва Н.В.

Аграрное образование в Надднепрянской Украине (конец XIX – 1950-е гг.).

На примере деятельности сельскохозяйственного отделения Киевского политехнического института (1898 – 1921 гг.) и голосеевских институтов (1920-50-ые гг.), рассматриваются особенности становления и функционирования системы аграрного образования в Надднепрянской Украине.

Ключевые слова: аграрное образование, сельскохозяйственное отделение Киевского политехнического института, голосеевские институты, Украинская сельскохозяйственная академия.

Zhyvora S.M., Vasyljeva N.V.

Agrarian education in Ukraine of Naddniprianschyna (end of XIX – 1950 th).

On the example of activity of agricultural separation of the Kyiv polytechnic institute(1898 – 1921) and institutes of Holosievo (1920-50th), the features of becoming and functioning of the system of agrarian education are examined in Ukraine of Naddniprianschyna.

Keywords: agrarian education, agricultural separation of the Kyiv polytechnic institute, institutes of Holosievo, Ukrainian agricultural academy.

УДК 323.23:273.4:331.522.4“1942-1943”(1-074)(477) **МАРЧЕНКО Л.В.**

АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ЗАХОДИ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ ПО ВЕРБУВАННЮ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ (1942-1943 РР.)

У статті розглядається німецька агітаційно-пропагандистська діяльність, спрямована на забезпечення вербування трудових ресурсів України для роботи на території рейху. Висвітлюються основні пропагандистські прийоми, що застосовувалися окупаційними властями рейхскомісаріату України.

Ключові слова: вербування, преса, пропаганда, робітники.

У роки німецької окупації територія України стала для рейху джерелом як матеріальних, так і людських ресурсів. Нацистське керівництво планувало вирішити економічні проблеми, що загострилися в ході війни, шляхом залучення